

**КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАДАГЫ МИТЕ КУРТ ООРУЛАРЫНЫН ЖАНА БИР
НЕЧЕ МИТЕ КУРТТАРЫНЫН АЙКАЛЫШЫНЫН ЭПИДЕМИОЛОГИЯЛЫК
АБАЛЫ**

**Раимкулов К.М., Мамбет к. Гулина, Акылбекова А. А.
И.К. Ахунбаев атындагы КММА, Бишкек**

Аннотация. Бул макалда Кыргыз Республикасындагы 2011-жылдан 2018-жылга чейинки мите курт ооруларынын заманбап эпидемиологиялык абалы чагылдырылган. Изилдөөнүн негизги материалдары болуп дарылоо мекемелеринин жана райондук ооруларды алдын алуу жана мамлекеттик санитардык-эпидемиологиялык көзөмөлдөө борборлорунун 2009-жылдан 2018-жылга чейинки статистикалык отчеттору эсептелет. Анализ жүргүзүлгөн 2008-2009-2010-жылдарда бир эле адамдын ичинде бир канча мите курттардын айкалышы орточо эсеп менен 2,98% түздү.

Негизги сөздөр: эхинококкоз, альвеококкоз, мите курттар, эпидемиологиялык абал, аналитикалык изилдөө, жабыркашы, аймак, мите курттардын айкалышы.

**ЭПИДЕМИОЛОГИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ПАРАЗИТАРНЫХ ЗАБОЛЕВАНИЙ И
КИШЕЧНЫХ МИКСТ ИНВАЗИИ НАСЕЛЕНИЯ КЫРГЫЗСКОЙ РЕСПУБЛИКИ**

**Раимкулов К.М., Мамбет кызы Гулина, Акылбекова А.А.
КГМА им. И.К. Ахунбаева, Бишкек**

Аннотация. В статье приводятся данные о современной эпизоотологической ситуации паразитарных заболеваний Кыргызской Республике (КР) с 2009 по 2018 - гг. Материалом исследования служили статистические отчеты лечебных учреждений и районных центров профилактики заболеваний, и государственного санитарно-эпидемиологического надзора за период с 2009 г. по 2018 г. В период с 2008 по 2009-2010 годы микст инвазии в одном человеке составляла в среднем 2,98%.

Ключевые слова: эхинококкоз, альвеококкоз, паразиты, эпидемиологическая ситуация, аналитические исследование, инвазированность, регион, микст инвазии.

**EPIDEMIOLOGICAL ANALYSIS OF PARASITIC DISEASES AND INTESTINAL
MIXTES OF INVASION POPULATION OF THE KYRGYZ REPUBLIC**

**Raimkulov K.M., Mambet kyzy G, Акылбекова А.А.
I.K. Akhunbaev Kyrgyz State Medical Academy, Bishkek, Kyrgyz Republic**

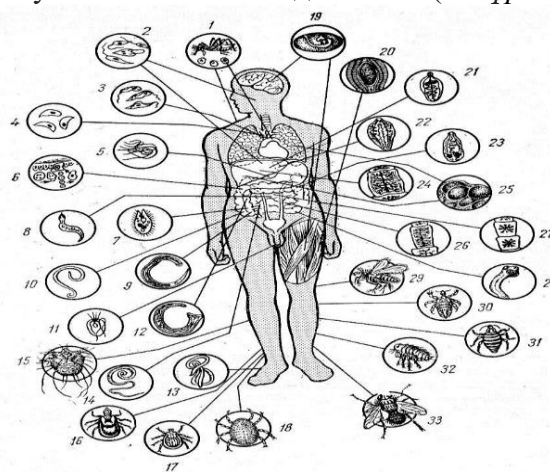
Annotation. The article provides data on the current epizootological situation of parasitic diseases of the Kyrgyz Republic (KR) from 2009 to 2018. The material of the study was the statistical reports of medical institutions and regional centers for disease prevention and state sanitary and epidemiological surveillance for the period from 2009 to 2018. In the period from 2008 to 2009-2010, mixed invasion in one person averaged 2.98%.

Key words: echinococcosis, finnosis, cattle, small cattle, analytical research, epizootological situation, intensive indicator, mixed infestation.

Киришүү. Дүйнөлүк банктын маалыматы боюнча, ичеги гельминтозу калктын ден-соолугуна зыян келтирүү жагынан диареядан, кургак учуктан жана коронардык жүрөк-кан тамыр ооруларынан кийинки оорулардын арасында төртүнчү орунда турат [1]. Мите курт ооруларынын көйгөйүнүн актуалдуулугу алардын кеңири жайылышына, адам организмине ар кандай терс таасирлердин жана клиникалык көрүнүштөрдүн ачык-айкын болушуна байланыштуу. Мите курттар адамдын дээрлик бардык органдарын жана системаларын жабыркатышат, бирок ар бирөөсүнүн өзүнүн жашоо чөйрөсү бар (сүрөт 1). Ошондуктан мите курт ооруларынын актуалдуугу бүгүнкү күндө өтө чон. Мите курттар өнүгүп өрчүү мезгилинде адамдын организмине токсико-аллергиялык таасирин тийгизип, иммундук

системаны олуттуу басандатат [2]. Дүйнө жүзүндө мите курттардын 350 миңге жакын түрлөрү бар. Мителер адам баласынын организмде көптөгөн ооруларды пайда кылгандыктан булардын зыяндуулугун эске албай коюуга болбойт. Кыргызстанда анын 25ге жакын түрү кездешет. Ал өз ичинен жугуу жолдору, өнүгүү баскычы боюнча бир канча түргө бөлүнөт. Мите жаныбарлар пайда кылуучу оору инвазиялык деп, ал эми вирустар, козу карындар пайда кылуучу оору жугуштуу оорулар деп аталат. Мите курттар мите курт ооруларын пайда кылат. Бул аскаридоз, энтеробиоз, эхинококкоз, альвеококкоз, тениидоздор, гименолепидоз, лямблиоз жана башка кээ бир сейрек кездешүүчү курттар кирет.

Өзгөчө көңүлдү мите курттардын ичеги формаларын аныктоого бурулушу зарыл, б.а. ичеги аралаш жугуштуу (микст инвазия) мите курттардын жана алардын пайда болуу өзгөчөлүктөрү, себеби көптөгөн ата мекендик жана чет өлкөлүк изилдөөчүлөр адамдардын тамак сиңирүү системасынын мите курттарынын ассоциацияларынын олуттуу таралышын айтышат. Чет өлкөдө ичеги мите курттарын изилдөөдө чоң жетишкендиктерге карабастан, Кыргыз Республикасында бул көйгөй али изилдене элек (1- сүрөт).

1-сүрөт. Мите курттардын адамдын органдарындагы жана системаларындагы жабыркатуучу орду

Мите курттардын зыяндуулугу, алардын бөлүп чыгарган уулуу заттар канга сиңип, акырындык менен организмди ууландырат. Оору жуккан адамдын жүрөгү айланып, кусуп, шилекей көп бөлүнүп чыга баштайт да, аз кандуулукка, баш жана ич ооруга алып барат. Курту бар балдардын уктоосу начарлап, небепсиз чырланат, өңүнөн азат жана унутчаак болуп сабакка жана жумушка болгон жөндөмдүүлүгү начарлайт. Кыргызстан мите курт илдеттеринин жайылуусунда кеңири таркалган аймак болуп келген жана болуп кала берүүдө. Расмий статистика боюнча, Кыргызстанда жыл сайын 35 миңден 45 миңге чейин ар кандай мите оорулары аныкталат, бирок коррекциялык факторду эске алуу менен алардын чыныгы саны 350дөн 500 миңге чейин болот. Жалпы аныкталган мите курт ооруларынын ичинен 80%ын 14 жашка чейинки балдар түзөт [3]. Медициналык илим жана практикалык коомдук саламаттык сактоо үчүн, паразитоздор кылдат изилдөөнү жана мүмкүн болгон чечимдерди табууну талап кылган олуттуу маселе.

Максаты - Кыргыз Республикасында мите курт ооруларынын учурдагы эпидемиологиялык абалын жана анын өзгөчөлүктөрүн изилдөө болуп саналат.

Изилдөөнүн материалдары жана ыкмалары. Изилдөөнүн негизги материалдары болуп дарылоо мекемелеринин жана райондук ооруларды алдын алуу жана мамлекеттик санитардык-эпидемиологиялык көзөмөлдөө борборлорунун 2009-жылдан 2018-жылга чейинки статистикалык отчеттору эсептелет. Изилдөө ыкмалары - эпидемиологиялык ретроспективдик, аналитикалык баяндоо, статистикалык.

Жыйынтык жана анын талкуусу. Бизде Кыргызстанда ичеги чүчөк курту, аскарида курту, лямблия митеси, бодо мал тасма курту, кыдыгый тасма курту, эхинококк мите курт оорулары көп катталат. Ошондуктан адамдар кир кол аркылуу, жуулбаган жер-жемиштер аркылуу, кайнатылбаган суу аркылуу жана башка жолдор

аркылуу мите курттарды жугузуп алышы мүмкүн. Эхинококкоз оорулары өтө оор оорулардын бири. Бир жолу адам денесинде кан аркылуу өткөн бул мите курттар бүт денеге жайылып, киста пайда болушат. Бул киста дарыланбайт, андан хирургиялык жол менен гана арылууга болот. Мындан тышкары, мите курттардын дагы деле организмде калып калуу коркунучу бар, демек, оорунун кесепеттүү болушу мүмкүн, андыктан кийинчерээк дарылагандан көрө профилактиканы жүргүзүү жеңилерээк болот.

Мите курт ооруларына көбүнчө жаш балдар чалдыгат. Балдарда көп кездешкен жана адамдан адамга түздөн-түз жуккан мите курттардын түрлөрү болот. Булардын коркунучтуу жери бир класста окуган балдарга бири-бирине карандаш, калемсапты кармоо аркылуу деле жуга берет. Бир балада бар болсо өзүнө өзү жугузуп алуу жагы да бар. Үй-бүлөдө болсо ал бала сөзсүз түрдө бул оорунун булагы болуп эсептелет. Ошондой эле мите оорусу баладан балага жугуп көп жылдар бою баланын ичегисинде жашай бериши да мүмкүн.

Кыргызстанда мите курт ооруларынын эпидемиологиялык абалы бир топ убакыттан бери начар болуп келген. Катталган инфекциялык патологиянын курамында сасык тумоо жана ОРВИден сырткары паразиттердин саны өзгөчө оордугуна жараша 35-45% өзгөрөт. Жыл сайын республика боюнча расмий статистикага 47 миң учур катталган, бирок коррекциялык факторду эске алганда, алардын саны жарым миллион адамга көбөйүшү мүмкүн. Оорулардын жайылуу деңгээли боюнча мите курт оорулары грипп жана ОРВИден кийин эле турат.

Кыргыз Республикасынын Саламаттыкты сактоо жана социалдык өнүгүү министрлигинин маалыматына ылайык, 2009-жылдан 2018-жылга чейинки мезгилде инфекциялардын саны 327776 адамды түздү, жылына орто эсеп менен 32777 учур катталат, ооруга чалдыгуу 1000 адамга 10 каралат. Мите курт оорулары менен эн көп катталганы 2012-жылга туура келген, ал жылы 35945 (мин адамга 39,6) учуру катталган. Эн аз катталганы 2015-жылга туура келет, ал жылы 27501 (мин адамга 35,8) учуру катталган. Бул катталган мите курт ооруларынын орточо эсеп менен 70%дан жогору булар 14 жашка чейинки жаш балдар тузгон. Эпидемиологиялык анализ бардык аймактарда инвазиянын жогорку деңгээлин көрсөтүп турат. Бирок, расмий статистикага ылайык республикадан жогору паразиттик оорулар менен ооругандык деңгээли Жалал-Абат, Баткен жана Ош облустарында байкалган.

Кыргызстанда катталган мите курт ооруларынын бардык түрлөрүнүн ичинен дээрлик 96%ын болгону 4 түрү гана түздү: аскариаз, гименолепидоз, энтеробиоз жана лямблия.

Акыркы 10 жылдын ичинде Кыргызстанда энтеробиоз ооруларынын таралышынын жогорку ылдамдыгын талдоодо Ош шаарында (1000 адамга 124,67), Талас облусунда (ар бир 1000 адамга 106,66), ошондой эле Жалал-Абад шаарында жогору болгонун көрсөттү (1000 адамга 93,90).

Аскаридоз оорусунун көп жылдык орточо интенсивдүү көрсөткүч 100 мин калкка – 20,52, төмөнкү – 16,5 (2010ж.), жогорку – 24,0 (2017ж.) түздү. Изилдөө мезгилинде (2009-2018-жылдар) жогорку ооруга чалдыккандар Ош (30,82), Баткен (37,62), Ысык-Көл (29,39) жана Талас (27,85) облустарында байкалган.

Эхинококкоз ооруларынын интенсивдүү көрсөткүчү 2011-жылы 16,9ду түзсө, 2018-жылы 14,3тү түздү. Эхинококкоз оорусунун көп жылдык орточо интенсивдүү көрсөткүч 100 мин калкка – 14,6, төмөнкү – 9,2 (2004ж.), жогорку – 20,2 (2014ж.) түздү. Ал эми альвеококкоз оорусунун көп жылдык орточо интенсивдүү көрсөткүч 100 мин калкка - 2,04, төмөнкү - 1,2 (2009ж.), жогорку - 3,9 (2015ж.) түздү. Интенсивдүү индикаторго ылайык, республикада эхинококкозду жуктургандар төмөнкүдөй бөлүштүрүлгөн (n = 14982): 31% - Ош шаарынын тургундары, 19% - Жалал-Абат, 8% - Чүй жана 12% - Нарын, 11% - Ысык-Көл, 5% - Талас, 10% - Баткен облустары, 4% - Бишкек шаарынын тургундары [4].

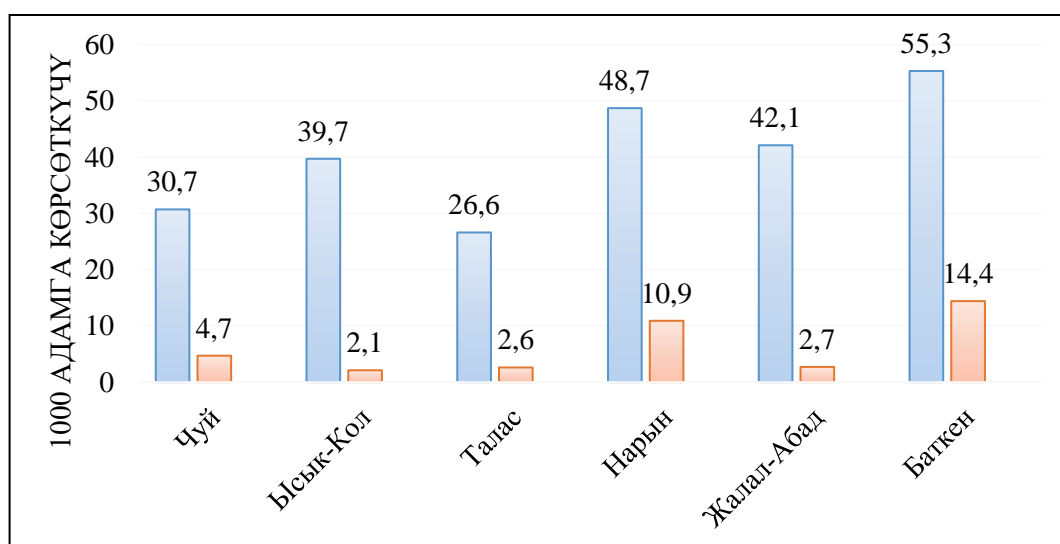
Жугуштуу жана паразитардык оорулардын саны 2018-жылы 2014-жылга караганда 0,75%га азайган. Безгек оорусу 2011-жылы 44 учуру катталган болсо, 2018-жылы 1 учуру катталган.

Бишкек шаарындагы мектепке чейинки мекемелерде жана орто мектептерде мите курт илдеттерин көзөмөлдөө боюнча отчеттук маалыматтар орто мектеп окуучуларынын арасында инвазия деңгээли жогору экендигин көрсөтөт.

2009-жылы Бишкек шаарынын Биринчи май районуна караштуу №1, №5, №9 орто мектептеринде аралаш инвазиянын учурлары, көбүнчө бир канча мите курттардын айкалышында болгон (аскарида+чүчөк курту, чүчөк курту+лямблия). 2008-жылы, 329 адам мите курт ооруларына текшерилген, анын ичинен эки адамда, б.а. 0,60% төмөндөгү мите курттардын айкалышы аныкталган (лямблия+аскарида, лямблия+ чүчөк курту). 2009-жылы, 207 мите курт менен ооругандардын ичинен 6 адамдан (2,89%) мите курттардын айкалышы аныкталган (лямблия+аскарида, лямблия+чүчөк курту, аскарида+лямблия+чүчөк курту). 2010-жылы 220 мите курт оорулары менен ооруган мектеп окуучуларынын ичинен 12 (5,45%) мектеп окуучуларынан мите курттардын айкалышы аныкталган [5]. Ошентип, ооруларды алдын алуу жана санитардык эпидемиологиялык көзөмөлдөө департаменти, борбору жана республикалык клиникалык жугуштуу оорулар ооруканасынын архивдик документтерин изилдөөдө жана талдоодо 2005-жылдан бери Бишкек шаарынын калкынын ичеги аралаш инвазиясынын көбөйгөнү байкалууда.

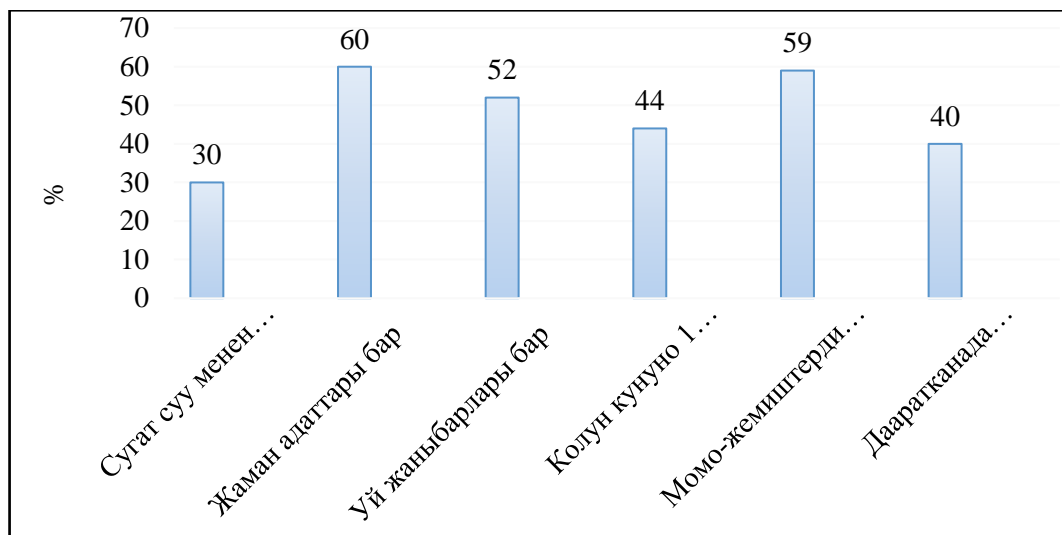
2007-жылы республиканын бардык аймактарындагы 14 жашка чейинки балдардын мите курт оорулары менен чыныгы жабырлануусун аныктоо үчүн скрининг изилдөөлөрү жүргүзүлгөн. Алынган маалыматтар 2-сүрөттө берилген.

2-сүрөттөн көрүнүп тургандай, бардык аймактарда окуучулардын чыныгы жабырлануусунун көрсөткүчтөрү расмий статистикадан жогору болгон. Көрсөткүчтөрдүн айырмачылыктары - ооруга чалдыккандардын деңгээли Баткен облусунда 3,8 эсе, Ысык-Көл облусунда 18,9 жолу өзгөрүлүп турган. Бул маалыматтар Кыргыз Республикасынын калкынын мите курт ооруларына прогноздук чалдыгуу көрсөткүчтөрү жогору экенин тастыктады.

2-сүрөт. Скрининг изилдөөлөрүнүн жана расмий статистиканын аймактар боюнча салыштырмалуу көрсөткүчтөрү

Ошондой эле буга чейин мектеп окуучуларынан социологиялык сурамжылоо жүргүзүлгөн. Респонденттердин жоопторунан көрүнүп тургандай, окуучулардын 60% жана 59% зыяндуу адаттарга ээ жана тамактанардан мурун жемиштерди жуубайт. Жеке гигиена маселелери балдардын 44% туура багытта эмес (2-3 сүрөт).

3-сүрөт. Жүрүм-турум факторлору боюнча респонденттердин суроолоруна болгон жооптор

Жыйынтыктар:

1. Узак мөөнөттүү изилдөөнүн жыйынтыгы мите курт ооруларынын республика боюнча динамикасы көйгөйлүү жана актуалдуу бойдон калаарын көрсөттү.

2. 2012-жылы мите курт оорулары менен ооруган адамдардын эң көп саны катталган, алар каралып жаткан 1000 адамга 39,6 түзсө, эң азы - 2015-жылы 1 миң кишиге 35,8ди түзгөн.

3. Эхинококкоз ооруларынын интенсивдүү көрсөткүчү 2011-жылы 16,9ду түзсө, 2018-жылы 14,3тү түздү. Эхинококкоз оорусунун көп жылдык орточо интенсивдүү көрсөткүч 100 мин калкка – 14,6, төмөнкү – 9,2 (2004ж.), жогорку – 20,2 (2014ж.) түздү.

4. Альвеококкоз оорусунун көп жылдык орточо интенсивдүү көрсөткүч 100 мин калкка - 2,04, төмөнкү - 1,2 (2009ж.), жогорку - 3,9 (2015ж.) түздү.

5. 2016-жылдан тартып республикада акыркы 4 жылда жүргүзүлгөн иш-чараларга байланыштуу эхинококкоз ооруларынын азайышы байкалган. Эгерде 2014-2015-жылдары интенсивдүү көрсөткүчтөр 3,0, 3,9 болсо, 2016-жылдан 2018-жылга чейин тиешелүү түрдө 2,8, 2,4, 1,8 түзгөн.

6. Энтеробиоз оорусунун көп жылдык жогорку интенсивдүү көрсөткүч 100 мин калкка таралышынын көрсөткүчү Ош шаарында (1000 адамга 124,67), Талас облусунда (ар бир 1000 адамга 106,66), ошондой эле Жалал-Абад шаарында жогору болгонун көрсөттү (1000 адамга 93,90).

7. Мектеп окуучуларында мите курт оорулары башкаларга караганда салыштырмалуу жогору. Анализ жүргүзүлгөн 2008-2009-2010-жылдарда бир эле адамдын ичинде бир канча курттардын айкалышы орточо эсеп менен 2,98% түздү.

АДАБИЯТТАР:

1. Актуальные проблемы парентеральных инфекций: материалы конф. - Бишкек, 27-28 октября 2005. – С. 212.

2. Эпидемиологический надзор за паразитарными болезнями//Сборник нормативно-методических документов по эпидемиологии: от 10.01.2010. № 2.

3. Эпидемиологический анализ распространенности паразитарных заболеваний в Кыргызской Республике (1960-2011 гг.) // К.М. Раимкулов, О.Т. Куттубаев, В.С. Тойгонбаева, и др. - Вестник КГМА.-2014. -Серия 2, № 4. - С. 30.

4.Раимкулов К.М. Современная эпидемиологическая ситуация по эхинококкозам в Кыргызской Республике. - Мед паразитол. 2020. - С. 20-27.

5.Тойгомбаева В.С. Паразитарные болезни Кыргызстана. - Бишкек, -С.2010-148.

РЕЦЕНЗЕНТ:

к.м.н., доцент Исакова Ж.Т., КГМА им. И.К. Ахунбаева